

ԿՐԹՆԵ-ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԵԿԱՆ

ԿԵԱՆՔԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՀԱՐՑԵՐ

Ի Տ Ե Ա Լ Ը

Մարդը իր գոյութեան առաջին օրերէն սկսեալ, երբ գիտցած է զատորոշել զինքը չըրպապատող իրերու և իրականութիւններու մէջ՝ օգտակարն ու ֆնասակարը, լաւն ու զէշը, ստորինն ու բարձրագոյնը, ուղած է ըլլալ աւելին՝ քան ինչ որ իր շըրպապատը կուտայ կամ կը թելադրէ:

Ինչպէ՞ս սակայն բարձրանալ այս կառնիւթեան, որոնելու կեանքը՝ վեր կեանքէն: Պատմութիւնը ապացոյց է այս իրողութեան, մարդուն տենչերն ու փառասիրութիւնները, մարդուն բարձրագոյն ներշնչումները միշտ աւելի եղած են քան իր նիւթական շըրպապատին կարելիութիւնները: Մարդը աւելի բարձր աշխարհէ մը եկած, միշտ ձգտումն է ունեցիր բարձրագոյն կեանքին:

Հետեւաբար ան որ կեանքի մէջ կը գնէ որոշ նպատակ, բարձրացուցած կ'ըլլայ իր նայուածքը աւելի վեր՝ կեանքի զգալի իրողութիւններէն: Մարդը ինքնաբերաբար կը մեծնայ չնորհիւ ազնիւ ներշնչումներու՝ և իր այս ներշնչումները զինք կ'առաջնորդեն իօեալին:

Իտէալը այն մեծ կարելիութիւնն է, որմէ կ'ածանցին թէ և մեզ շըրպապատող իրողութիւնները, որոնցմէ սակայն վեր կը մնայ ան, իբրեւ ամբողջացում կամ կատարը անոնց: Գեր-երկրային լոյս մը որ կեանքի ամենախոնարհ էակներուն իսկ կ'ընծայէ որոշ պայծառութիւն, զանոնք ամէնք առաջնորդելով մեծութեան և արբութեան:

Կեանքը լեցնող անմիջական իրողութիւնները այնքան անշուք, գունդիկ, անկատար և անբաւական են, որ ամէն խորհող անհատ և աշխիւ սիրտ, ձգտումը ունի իտէալին: Բոլոր գիտակից հոգիները կը միտին անոր անհրաժեշտօրէն: Սակայն ամենուն հասարակաց է այս զգացումը, ու

բուն մենք իտէալ անունը կուտանք: Այսօրուան աշխարհի համար իտէալը ուրիշ բան է: Բայց գոհացումը իր զգայարանքներուն, և այն բոլոր փափաքներուն՝ որոնք նիւթով և առօրեայով են պայմանաւոր: Նիւթական անհրաժեշտութիւնը, այսօրուան աշխարհին մեծ կուռքն է, որուն կը զոհուին մարդոց տաղանդն ու կարողութիւնները:

Այսօրուան մարդը կ'իմաստասիրէ կեանքը՝ յայտարարելով թէ ամէն բանի վախճանը փոշիանալ է, և դիպումը միակ մեքենականութիւնը կեանքին, և թէ մարդը ուրիշ բան է բայց կատարելագործումը կենդանի մը:

Ուրիշներ՝ քիչ մը աւելի զգաստ, կ'երկարածքին ճամբան իրենց բացատրութիւններուն, յանգելու համար նոյն ներպականութեան: Ըստ ասոնց, մարդը անշուշտ թէ բան մըն է, որ իր նպատակը ունի, և աշխարհը գործը է պարզապէս կոյր գիպուածին, մարդը, կրնայ ունենալ կարելի բարին, բայց կեանքը ան է, ինչ որ կը տեսնեն մեր աշխերը և կրնան շօշափել մեր ձեռքերը:

Քիչեր կրնան հաշտուիլ մարդուն այն ներքին ապրումին, օգեկան այն մեծ գործունին, որ զինք միշտ վեր կը քաշէ աշխարհի տեսանլի և շօշափելի սահմաններէն, իր մէջ զգալի ընելու աշխարհէն, նիւթէն վեր ներշնչումներ: Այսօրուան աշխարհը երազը կը նկատէ երազ միայն, շինուած մարդուն փափաքներէն, չգոհացուած իղձերէն, որուն յաղթանակը ուրիշ բան է՝ բայց այն պատմանքը զոր ան կը ստեղծէ նիւթակային մէջ:

Այսօրուան աշխարհը համաձայն է Բրուտոսի հետ, երբ կը մեռնէր ան Ֆիլիպէի զաշտերուն վրայ, «Առաքինութիւն դուն բառ մըն ես միայն»:

Մարդուն գերագոյն իտէալը Աստուած է, երբ մերժենք իր գոյութիւնը, մենք զմեզ դատմ կ'ըլլանք իր տեղը, և սակայն այս պարագան ուրացումն է գիտակցութեան, խղճին, և անխղճութիւնը իր բոլոր ձեւերուն սակ, արդարացումն է ամօթալի նսապաշտութեան, որ առաքելութեան հաւատար կրնայ գնիլ մոլութիւնը:

Ուրիշ փորձութիւն, զոր ունի այսօրուան աշխարհը, որոշ զազափարներուն ընծայելով բացարձակ արժէք. Գիտութիւն, Հայ-

րենիք, մշակոյթ, փոխարինելով գերազոյն իրականութեանը հետ: Անշուշտ որ ասոնք արժէքներ են և սիրելի մեզի, սակայն այս բոլորէն վեր, կայ Ան որ ազբիւրն է այս բոլորին, որուն մէջ միայն կրնան իմաստ առնել այս բոլորը:

Աստուծոյ հետի մարդը անգաղար կը տատանի զինքը նուաստացնող գերութեան մը եւ անաւագող անսանձութեան միջեւ: Որպէսզի մեր ճակատագիրն իրականանայ այնպէս ինչպէս Աւետարանը զայն մեզի կը ներկայացնէ, պէտք է որ Աստուած ըլլայ ոչ միայն վսեմ գաղափար մը, այլ նաեւ գոյացական իրականութիւն մը: Մարդկային անձնաւորութեան եղաշրջութիւնը այն ատեն միայն հնարաւոր կ'ըլլայ, երբ կը հաւատանք Աստուծոյ գոյութեանը և կենդանաբար գործելութեանը:

Աստուծոյ ծանօթութիւնը. — Ս. Գիրքը անգամ կը կոչէ Աստուծոյ գոյութեան չը հաւատացողը, այսինքն առաւելապէս բարոյական և ոչ թէ բանական տկարութեան հետեւանք կը համարի Աստուծոյ մերժումը: Մարդ չընդունիր զԱստուած, ոչ թէ անոր մասին լուսաբանութիւն չըլլալուն համար, այլ որովհետեւ կ'ուզէ ընդզլի անոր դէմ, զինքը դատապարտող աստուածային արդարութիւնը արհամարհելու համար է որ կ'ընէ թէ Աստուած չկայ: Այս է Առաքեալին խօսքերուն իմաստը, երբ անարգարանալի կը զանէ ճշմարիտ Աստուծոյ ծանօթութեան խոտորած հեթանոսները (Հռովմ. Ա. 21-23) և զանոնք՝ որ կ'ուրանան գերագոյն գաղաւթին գոյութիւնը, վասնզի շեղած են ուղղութեան և արբութեան ճամբէն (Հռովմ. Գ. 10-18): Անստուծաժողութիւնը ոգեւոր անիշխանութեան պտուղն է:

Արդուն տրամաբանութեամբ չէ որ կ'ապացուցուի Աստուած. Աւետարանը լմյաբ միայն կրնայ Անոր համոզումին տանիլ մարդը, Անոր խօսքին հնազանդողը և Անոր օրէնքը իր կեանքին կանոն ընողը միայն կրնայ համոզուիլ Անոր գոյութեան մասին: Այս պատճառաւ, Աստուծոյ գոյութեան ապացոյցները հաւատացեալին միայն կրնան ծառայել և ոչ անհաւատին: Այդ ապացոյցներէն տիեզերաբանականները հրաշալի կերպով պարզուած են Սաղմոս ԺԹ. 2-7, ԾԲ. 26-27, ԾԴ. Խ. 12-26 և Հռովմ. Բ. 20 հատուածներուն մէջ, իսկ բարոյա-

կանները կամ հոգեբանականները՝ Գործք ԺԷ. 27-31 և Հռովմ. Ա. 32, Բ. 14-15 հատուածներուն մէջ:

Այդ ապացոյցները իրենց էութեան մէջ զգացողներն են որ զանոնք կը գտնեն նաև տիեզերքին մէջ, ամէն տեղ: Յետոյ, սակայն, երբ փրկութեայական միտքը դրութեան վերաբերեալ տանեալան ըմբռնումը, ջանքեր եղան Աստուծոյ խնդիրը կանոնաւոր և մեթոտիկ ապացուցութեան մը ենթարկել: Բայց այս ձեռնարկը լուրջ գծուածութեան մը բարեկեցաւ, մէկ կողմէ քրիստոնէական գիտութիւնը անընկճելի կերպով լի մղունը դէպի տրամաբանական այդպիսի աշխատանք մը, վասնզի Աստուած տիեզերական սկիզբը այսինքն աշխարհի վեհագոյն օրէնքը ըլլալով, զայն ապացուցելէ հրաժարիլը աւաղի վրայ չէնք կանգնելու պիտի նմանէր, և միւս կողմէ կը խորհուրդ թէ Աստուած, իրեւ գերազոյն պատճառականութիւն, անընդունակ էր ապացուցուելու, վասնզի ինչ է ապացուցելը, եթէ ոչ երեւոյթ մը վերածել իր ծագումներուն, իրերու բարդ շղթայաւորումին մէջ իր տեղը տալով իրեն. իսկ քանի որ Աստուած իրմէ զուրա գոյ եղող պատճառ էր կախում չունի, կը խուսափի ապացուցութեան որեւէ կերպէ:

Այս է պատճառ որ քրիստոնէական մատուցումը սկիզբէն ի վեր տատանած է երկու ծայրերու միջեւ. մէկ կողմէ ուղղելով բանաւորապէս հաստատել թէ Աստուծոյ, ինչ որ ըսել է թէ մարդ կրնայ ճանչնալ զայն. իսկ միւս կողմէ դիտելով վեհագոյն պատճառականութեան անհասկնալի լինելու մասին, ինչ որ ամէն պատճառաբանութիւն պատրուական կը դարձնէ: Այս երկու ձեւը տեսնելու գոյակցորէն կան կրնան Աղեքսանդրացիին մէջ, որ ուրանալով հանդերձ Աստուծոյ «ապացուցական ծանօթութիւնը», դարձեալ կ'ընէ թէ մարդոց մտքին մէջ Արարիչի ծանօթութիւնը մը կայ: Ուրիշներ խնդրոյս հակընդէմ կողմերէն մին կամ միւսը կը պաշտպանեն: Գնտարիկեանները ժխտական կողմին կը յարին, ըսելով թէ Աստուած անճառելի «անանուանելի» է: Նոր-Պատրիստիկականութիւնը աւելի ոյժ տուաւ այս գաղափարին, որուն գերազանց արտայայտութիւնը երեցաւ Սուա Տիոնիսիոսի գրուած քննարկներուն մէջ: Գերագոյն էակին

ստորգելիներ տալով՝ անոր էութիւնը նշաւագեցուցած կ'ըլլանք, կ'ըսէին անոնք. բացարձակ ժխտականութիւնն է ան, և իբր այդ չի կրնար պարփակուիլ մարդկային յեւէ իմացումին մէջ: Հակառակ ծայրին վրայ կը գտնուէին Արիօսականները, եթէ ոչ ինքն Արիօս, այլ գոնէ Սեմովիտս, և այդ դպրոցին ծայրայեղական աստուածաբանները: Անոնք աստուածային էակին համար կը կիրարկէին բանական ստորագութիւնները, իրենց համար վեհագոյն պատճառականութիւնը չէր կրնար խուսափիլ բանականութենէն: Սեմովիտս կը խիզախէր մինչև իսկ ըսել թէ Աստուած տալքան չի ճանչնար ինքզինքը որքան մարդը կ'ըմբռնէր զայն:

Եկեղեցւոյ ուղղափառ վարդապետները, այսինքն անոնք որոնց գրուածներուն մէջ է իրենց ժամանակի զբոստոնէական գիտակցութեան արտայայտութիւնը, կը զգուշանային այն երկու ծայրայեղութիւններէն. անոնք կ'ընդունին թէ Աստուած արդարեւ բացարձակապէս կամ բովանդակօրէն հասկնալի չէ, և սակայն մենք բաւական մը կ'ըմբռնենք զայն: Եւ ստուգիւ, արդար և օրինաւոր միայն պէտք է նկատուի այս մտածումը, վասնզի, թէ և Աստուած, իբրեւ առաջին պատճառ, որ կ'իշխէ փոփոխութեանց և երկրաւոր գաղափարներու ոլորտին վրայ, անհասանելի է մեզի, բայց մարդն ալ, վերջապէս, անմասն չէ աստուածային ծանօթոյթի մը ընդունալովութենէն: Եւ յետոյ, անձին ծանօթութիւնը այսինքն ինքնաճանաչութիւնը ինքնին սկիզբն է ծանօթութեան Աստուծոյ, քանի որ որքան խորանայ մարդ իր անձին զգացումին մէջ, այնքան աւելի պիտի զանէ հոն Աստուծոյ զգացումը, ու մեր կողմէ Աստուծոյ ծանօթութիւնը, որ կը յատկաւորէ կամ կը սահմանաւորէ իրմէ բոլրամասն կենսական գաղափարը, կերպով մը լրացումն է արդէն ծանօթութեանը զոր ունինք կամ կրնանք ունենալ մեր անձին մասին: Աստուծոյ գիտութիւնը մեր միտքին յարաւ կից ծանօթութիւն մըն է, և միայն մեզքն է որ կը մթաղէ զայն: Անկէք է որ կը ծագի Ս. Գրքի մէջ բովանդակուած յայտանութեան միջոցաւ լուսաւորելու հարկը:

Այսպէս, քրիստոնեան իր տրամադրութեան տակ կամ իր մէջ ունի Աստուծոյ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ունիթոնցիներ. — Ռուբինեան անկախութենէն վերջ, երկրի ռազմիկ տարրերը ձկնորման հայեցանք: Երեք դարերէ ի վեր Մօնկոյ — Թաթարական լուծը կախուած էր արդէն հայ երկրի վրայ: Այդ երեք դարերու շրջանին՝ մեր երկիրը ամբողջապէս կերպարանափոխուեցաւ: Անկէ վերջ այլևս հայութիւնը կը ներկայանար իբր ազգազրաւ կան փոքրիկ կաթիլներ, ցրուած մահմետական մեծ ծովի մէջ:

Միտքը, շատ բնական է, չէր կրնար ապրիլ այս կարգի գրութեան մէջ, ուր ֆիզիքական կեանքը անընդհատ կը դիմէր դէպի մահ և ոչնչութիւն: Այս տխուր ժամանակաշրջաններուն մարեկու վտանգելին են թարգմանիչ նաև մեր մտքի մարտկոցները, վանքերը, անոնց խաղաղ խուցերուն մէջ հազիւ թէ կը պլպլար վանականին ճրագը: Այդ խուցերուն մէջ էր որ գարեբով գարրերու ու պահպանուեր էր հայ գրականութիւնը և որ այժմ ոչ միայն իր նուազութեամբ

ծանօթութեան տարրերը, քանի որ թէ՛ տիեզերաբանութենէն կամ բնութեան գիրքէն կրնայ քաղել Աստուծոյ գոյութեան բնաբանական ապացոյցները, կամ Աստուածաշունչէն՝ յայտնութեանական ցուցմունքները՝ և թէ իր ինքնազննութենէն՝ հոգեբանական փաստերը: Այնպէս որ այլևս աւելորդ պիտի ըլլար ապացուցական որեւէ ուրիշ ձեռնարկութիւն. բայց, թէ՛ անհատներուն պատասխանելու, թէ՛ հաւատացեալներուն գիտակցութիւնը աւելի պայծառացնելու և թէ՛ Աստուծոյ մասին մեր ունեցած բնական ծանօթութիւնը աւելի կատարելագործելու համար սովորութիւն եղած է միշտ ինչպէս Միջին դարուն դպրոցական աստուածաբաններուն մօտ, Նոյնպէս աստուածաբանական նոր դպրոցներուն համար զաստուորել կարգ մը փաստեր: Մեզի համար, անօգուտ չըլլար քիչ մը մօտէն տեսնել և քննել այդ փաստերուն արժէքը:

(1)

X